

ՎԼԱԳԻՄԻՐ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

**ԼՂՀ Գերագույն դատարանի դատավոր,
վասարակավոր իրավաբան**

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱՏՅԱՆՆԵՐԸ

Միջազգային դատական ատյանները կամ միջազգային դատարանները միջպետական համաձայնագրերի հիման վրա ստեղծված, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների կողմից հիմնադրված դատական մարմիններ են՝ պետությունների և պետությունների ու անհատ անձանց միջև ծագած վեճերը լուծելու համար: Այդ մարմինների պարտականությունն է կիրառել միջազգային իրավունքն այն վիճակում, ինչպես այն դատարանն է գտնում, այլ ոչ թե ստեղծել միջազգային իրավունք: Բոլոր դեպքերում նրանց կողմից ընդունված դատական ակտերը որոշակի ներգործություն ունեն միջազգային իրավունքի զարգացման կամ նախադեպային պրակտիկայի ձևավորման վրա:

Բնականաբար հարց է ծագում. ե՞րբ է երևան եկել իրավունքի հիման վրա միջպետական վեճերի լուծման գաղափարը: Այն իր արժատներով հազարամյակների խորքերն է հասնում և հանդես է գալիս որպես «իրավաբարություն», «իրավարար» /լատիներեն- Arbitr-արդարացի որոշում/ եզրույթներով¹:

Իրավաբարությունը հայտնի է եղել հին Հնդկաստանում և Հունաստանում, վաղ իսլամական քաղաքակրթությանը, ուշ միջնադարյան Եվրոպային:

Ընդունված է համարել, որ իրավաբարության ժամանակակից պատմությունը սկսվում է ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի միջև 1794-ին Լոնդոնում պայմանագրի կնքմամբ: Այն պատմության մեջ է մտել «Ղ-ժեյի /ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչը/ պայմանագիրը» անունով: Բարեկամության, առևտրի և ծովագնացության վերաբերյալ այդ պայմանագրով նախատեսվեց ստեղծել կողմերի հավասար ներկայացուցիչներից կազմված խառը հանձնաժողով՝ մի քանի չլուծված հարցերի կարգավորման համար: Ի շնորհիվ խառը հանձնաժողովի կատարած աշխատանքի՝ իրավաբարության ինստիտուտը XIX դարում որոշակի առաջընթաց արձանագրեց:

Իրավաբար քննության հաջորդ որոշիչ փուլը նշանավորվեց «Ալաբամա» անունը կրող նավի վերաբերյալ գործով, երբ 1872-ին ԱՄՆ-ը և Մեծ Բրիտանիան իրավաբար քննությանը հանձնեցին Միացյալ Նահանգների այն պահանջները, որոնք կապված էին ամերիկյան մայրցամաքում քաղաքացիական պատերազմի ընթացքում Մեծ Բրիտանիայի կողմից չեզոքության չպահպանման ենթադրյալ խախտումների հետ: Իրավաբար դատարանը, կազմված լինելով կողմերի և երեք այլ երկրների կողմից նշանակված անդամներից, որոշեց, որ Մեծ Բրիտանիան պետք է հատուցում տա, այսինքն՝ վնասը վերականգնի: Վերջինիս կողմից իրավաբար որոշման պատշաճ կատարումը ցույց տվեց իրավաբարության արդյունավետությունը խոշոր վեճերի կարգավորման հարցում:²

Այդ հաջողությունը խոշոր պետություններին ստիպեց մտածել մշտական միջազգային դատարան ստեղծելու մասին: Եվ այն տվեց

իր իրական արդյունքները Հաագայի միջազգային համաժողովում, որը 1899 և 1907 թթ. հրավիրվեց Ռուսաստանի Նիկոլայ II թագավորի նախաձեռնությամբ: Առաջին համաժողովում 26 պետություններ համաձայնագիր ստորագրեցին՝ միջազգային բախումների խաղաղ կարգավորման և միջնորդ դատարանի դատական պալատի ստեղծման մասին, որին միացան ավելի քան 90 պետություններ: Գատական պալատը, որը սկսեց գործել 1902-ին, միջազգային կառույցներից անկախ մարմին է հանդիսանում: Հաագայի դատական պալատի ծառայությունները ժամանակի ընթացքում ավելի ընդլայնվեցին և ներկայումս տնտեսական վեճերով պալատին կարող են դիմել ոչ միայն պետությունները, այլ նաև միջազգային կազմակերպությունները, մասնավոր իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք:

Հաագայի իրավաբար դատարանում ընթացակարգերը տեղի են ունենում բացարձակապես կողմերի համաձայնության հիման վրա: Եվրոպական էներգետիկ խարտիայի վերաբերյալ պայմանագիրը, բացառության կարգով, հայցվորին հնարավորություն է տալիս դիմելու դատարան՝ առանց պատասխանող երկրի համաձայնության և առանց պատասխանող երկրի ազգային դատարանում հայցի նախնական քննարկման: Երևի այդ լույսի ներքո պետք է դիտել դատարանի 2014-ի հուլիսի 18-ի վճիռը, ըստ որի՝ Ռուսաստանի Դաշնությունը պարտավոր է ՅՈՒԿՕՍ-ի գործով որպես փոխհատուցում փայտերերին վճարել 50 միլիարդ ԱՄՆ դոլար: Ռուսաստանը հրաժարվեց կատարել Հաագայի տնտեսական դատարանի վճիռը՝ Եվրոպական էներգետիկ խարտիայի վերաբերյալ պայմանագիրն իր կողմից վավերացված չլինելու պատճառաբանությամբ:

Հանրահայտ փաստ է, որ միջազգային վեճերի լուծման տեսակներից մեկն էլ դատաբնությունն է: Այդ նպատակով համապատասխան դատական մարմինները ձևավորվում են միջազգային պայմանագրերով կամ այնպիսի միջազգային կազմակերպության հեղինակության ներքո, ինչպիսին Միավորված ազգերի կազմակերպությունն է /ՄԱԿ/: Այդ դատարանները լինում են ինչպես

համապարփակ, այնպես էլ տարածաշրջանային բնույթի:

Կախված վեճի բնույթից միջազգային դատարանները կոչված են լուծելու՝

1. միջպետական վեճերը /ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանը/,

2. ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների դեմ հարուցված վեճերը /Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը/,

3. միջազգային կազմակերպությունների շրջանակներում ծագած աշխատանքային վեճերը /ՄԱԿ-ի վարչական դատարանը/,

4. ֆիզիկական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը /1945-ին ստեղծված Նյուրնբերգի և Տոկիոյի զինվորական դատարանները/:

Նշված դատարաններից ամենահամապարփակը ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանն է, որին նախորդել է ՄԱԿ-ի հովանու ներքո ստեղծված Միջազգային արդարադատության մշտական պալատը /ՄԱՄԳ/:

ՄԱՄԳ-ի աշխատանքն արտակարգ հաջող է եղել իր գործունեության 18 տարիների ընթացքում /1922-1940թթ./, որը որոշումներ է ընդունել պետությունների միջև ծագած 29 վեճերի կապակցությամբ և տվել 27 խորհրդատվական բնույթի եզրակացություններ, որոնք բոլորն էլ փաստորեն կատարվել են: Պալատի աշխատանքն ընդհատվել է երկրորդ համաշխարհային պատերազմի պատճառով և այն 1946-ին Ազգերի լիգայի հետ միաժամանակ ցրվել է:

Միավորված ազգերի կազմակերպության ստեղծման հիմնական նպատակն էր՝ խաղաղության ու միջազգային անվտանգության պահպանումը և պետությունների համագործակցության ամրապնդումը: Համաձայն ՄԱԿ-ի կանոնադրության 1-ին հոդվածի 1-ին կետի՝ միջազգային վեճերը պետք է լուծվեն «արդարության և միջազգային իրավունքի» սկզբունքներին համապատասխան:

ՄԱԿ-ի շրջանակներում գործող Արդարադատության միջազգային դատարանը հիմնադրվել է 1945-ին, իսկ իր գործունեությունը սկսել է 1946-ի ապրիլին: Գատարանի նստավայրը Հաագայի Նիդեռլանդներ/Խաղաղության պալատն է: Այն ՄԱԿ-ի վեց հիմ-

նական մարմիններից միակն է, որ տեղակայված չէ Նյու Յորքում:

Դատարանն օժտված է երկու կարևոր գործառնություններով: Առաջինն այնպիսի վեճերի լուծումն է, որոնք կարգավորվում են միջազգային իրավունքի նորմերով: Դատարանի որոշումները պարտադիր իրավական ուժ ունեն և բողոքարկման ենթակա չեն: Երկրորդ կարևոր գործառնությունը ՄԱԿ-ի մարմիններին և համակարգի մյուս կառույցներին իրավական խնդիրների վերաբերյալ խորհրդատվական կարծիքների տրամադրումն է:

Դատարանը կազմված է 15 անկախ դատավորներից, որոնք ընտրվում են 9 տարի ժամկետով՝ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի և Գլխավոր վեհաժողովի կողմից: Դատարանի պաշտոնական լեզուներն են հանդիսանում անգլերենը և ֆրանսերենը:

Երբ Կոստվոյի խորհրդարանն արտահերթ նստաշրջանի ժամանակ ընդունեց անկախության հռչակագիր՝ Կոստվոն «անկախ, ինքնիշխան և ժողովրդավարական պետություն» հայտարարելու մասին, Սերբիան, որից միակողմանիորեն անջատվել էր արբանաբնակ այդ երկրամասը, վիճարկեց Կոստվոյի անկախության հռչակման իրավաչափությունը միջազգային իրավունքի տեսանկյունից: Հարցը մտավ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարան, որը 2010-ի հուլիսի 22-ին հրապարակեց Կոստվոյի կողմից միակողմանիորեն հռչակված անկախության օրինականության վերաբերյալ իր դիրքորոշումը, ըստ որի՝ Կոստվոյի կողմից անկախության հռչակումը միանգամայն օրինաչափ է և չի հակասում միջազգային իրավունքի սկզբունքներին:

Միջազգային հանրությունը վաղուց ձգտում էր ունենալ մշտապես գործող միջազգային քրեական դատարան, որովհետև ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը, հանդիսանալով քաղաքացիական դատարան, քրեական իրավագործությամբ չի օժտված և, հետևաբար, չի կարող ֆիզիկական անձանց /օրինակ՝ ռազմական հանցագործներին/ քրեական պատասխանատվության ենթարկել: Այդ խնդիրը մտնում է ազգային դատական մարմինների իրավասության ներքո: Սակայն, տարածայնությունների պատճառով, այդ հարցը երկար ժամանակ ձգձգվել է:

Դեռևս 1948-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովն իր բանաձևում նշել է հատուկ իրավաբանական մարմին ստեղծելու անհրաժեշտության մասին, որը մշտական հիմունքներով կզբաղվեր այն անձանց գործերով, որոնք պատասխանատու կլինեն ցեղասպանության և համանման ծանրության այլ հանցագործությունների կատարման համար: Սակայն հետագա աշխատանքներն անարդյունք եղան՝ «ագրեսիա» /նախահարձակում/ հասկացությունը բնորոշելու հարցում համաձայնության չգալու պատճառով:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո միջազգային հանրությունը ընդհանուր հայտարարի եկավ միայն «ցեղասպանության» հանցագործության բնորոշման հարցում, որի կապակցությամբ համապատասխան փաստաթղթեր ընդունվեցին: Միջազգային քրեական իրավունքի վրա մեծ ներգործություն ունեցան Նյուրնբերգի և Տոկիոյի դատավարություններն այն անձանց նկատմամբ, որոնք մեղավոր էին ռազմական և աշխարհի ու մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար: Հետագայում, աշխարհի միաբևեռության և «սառը պատերազմի» պայմաններում, միջազգային քրեական դատարանի ստեղծման հարցն օրակարգից հանվեց: Միայն «սառը պատերազմը» վերջանալուց հետո այդ հարցը դարձյալ հայտնվեց միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում և ցեղասպանությունների ու քաղաքացիական պատերազմների ընթացքում կատարված հանցագործությունների հետաքննության համար ստեղծվեցին իրավիճակային դատարաններ՝ ad hoc, որոնց ստեղծման հիմքերը, գործունեության ժամկետները և աշխարհագրական շրջանակներն էականորեն տարբերվում են միջազգային դասական դատարաններից: Նման դատարանների օրինակ կարող են ծառայել նախկին Հարավսլավիայի Միջազգային քրեական տրիբունալը Հաագայում, որը հիմնադրվել է 1993-ին ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհրդի 827 բանաձևի համաձայն և Ռուսոնդայի /Տանզանիա/ Միջազգային քրեական տրիբունալը, որը նույնպես հիմնադրվել է ՄԱԿ-ի կողմից /1994/:

Այս երկու միջազգային քրեական դատարանները

ԼՂՀ դատական իշխանություն

րանների փորձը ցույց տվեց անկախ և հիմնական դատարան ստեղծելու անհրաժեշտության մասին: Այդ առումով, ՄԱԿ-ի մախաձեռնությամբ, Հռոմի համաժողովում /1998/ ընդունվեց Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրությունը /այսուհետ՝ Կանոնադրություն/:

Կանոնադրության նպատակն է՝ դրանում նշված առավել ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց անպատժելիությունը բացառելու և դրանով իսկ այդպիսի հանցագործությունների կանխմանը նպաստելու համար ներպետական քրեական իրավագործության մարմիններին լրացնող Միջազգային քրեական դատարանի հիմնադրումը:

Կանոնադրության հիման վրա ձևավորվում է մշտական հիմունքներով գործող Միջազգային քրեական դատարան: Դատարանը միջազգային իրավասուբյեկտությամբ օժտված անկախ միջազգային մարմին է, որը կոչված է քրեական արդարադատություն իրականացնելու միջազգային ողջ հանրության մտահոգությունը հարուցող առավել ծանր հանցագործությունների համար պատասխանատու ֆիզիկական անձանց նկատմամբ և, ըստ Կանոնադրության մախաբանի 10-րդ մասի և հոդված 1-ինի, լրացնում է ներպետական քրեական իրավագործության մարմինների համակարգը:

Կանոնադրության 5-րդ հոդվածը սահմանում է դատարանին ընդդատյա հանցագործությունների շրջանակը: Դրանք են՝ ցեղասպանության հանցագործությունը, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները, պատերազմական հանցագործությունները, ընդորում՝ դատարանին ընդդատյա են ոչ միայն միջազգային բնույթ ունեցող զինված ընդհարումների ժամանակ կատարված պատերազմական հանցագործությունները, այլև միջազգային բնույթ չունեցող զինված ընդհարումների ժամանակ կատարված պատերազմական հանցագործությունները, ինչպես նաև ագրեսիայի հանցագործությունը: Կանոնադրությունն ամրագրում է, որ ագրեսիայի նկատմամբ դատարանն իր իրավագործությունը կիրականացնի միայն այն ժամանակ, երբ Կանոնադրության 121-րդ և 123-րդ հոդվածների համաձայն, կրնա ընդունվի այդ հանցագոր-

ծությունը սահմանող և այն պայմաններն ամրագրող դրույթը, որոնց դեպքում դատարանն իրականացնում է իր իրավագործությունն այդ հանցագործությունների նկատմամբ:

Կանոնադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանին ընդդատյա հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չի կիրառվում: Կանոնադրության այս դրույթը համահունչ է պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին կոնվենցիային /Հայաստանի Հանրապետությունը դրան միացել է 1993-ին/, ինչպես նաև Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր վեհաժողովի 1973-ի դեկտեմբերի 3-ի «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատու անձանց հայտնաբերման, ձեռքբերման, հանձնման և պատժի հետ կապված հարցերում միջազգային համագործակցության սկզբունքների մասին» բանաձևին:

Հայաստանի Հանրապետությունը, 1999-ին Կանոնադրությունը ստորագրելիս, պարտավորվել է ճանաչել Միջազգային քրեական դատարանը որպես ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները լրացնող ինստիտուտ: Սակայն, ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, քննության առնելով «1998թ. հուլիսի 17-ին Հռոմում ստորագրված՝ Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության մասին համաձայնագրում /կից հայտարարությամբ/ ամրագրված պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, Կանոնադրության մախաբանի 10-րդ մասը և 1-ին հոդվածը համարել է ՀՀ Սահմանադրության 91-րդ և 92-րդ հոդվածներին հակասող, հիմնավորելով, որ արդարադատության իրականացումը միայն ՀՀ դատարանների բացառիկ իրավասությունն է, որոնք արդարադատությունն իրականացնում են Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան³:

Կարևոր է նշել, որ Միջազգային քրեական դատարանը դա միջազգային արդարադատության «վերջին ապաստանն է»: Դա-

տարանը գործում է միայն այն դեպքում, եթե պետությունը, որի տարածքում կատարվել է հանցագործությունը կամ էլ որի քաղաքացին է հանդիսանում հանցագործը, չի ցանկանում կամ, փաստորեն, չի կարողանում քրեական հետապնդում իրականացնել կամ նրան որպես մեղադրյալ ներգրավել: Ցանկացած ենթադրյալ հանցագործության նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ են հետևյալ մեխանիզմները.

- մասնակից պետություններից մեկը դատարանին որոշակի նյութեր է տրամադրում,
- ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդը դատարանին որոշակի նյութեր է տրամադրում,
- դատարանն իր նախաձեռնությամբ, ՄԱԿ-ի որևէ մասնակից պետության նկատմամբ հետապնդում է սկսում:

Դատախազի կողմից տրված յուրաքանչյուր սանկցիա և առաջադրված յուրաքանչյուր մեղադրանք պետք է հաստատված լինեն 3 դատավորների կողմից: Սուղանի նախագահ Օմար Ալ Բաշիրը, ով մեղավոր էր Դարֆուրի հակամարտության կապակցությամբ ցեղասպանության կատարման մեջ, առաջին գործող պետության գլուխն էր, որին միջազգային արդարադատությունը 2008-ին կալանավորեց և ենթարկեց քրեական պատասխանավորության:

Միջազգային քրեական դատարանի կողմից դատապարտված անձինք պատիժը կրում են Հաագայի բանտում, որի պահպանման պայմանները վերահսկվում են Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի կողմից:

Միջազգային քրեական դատական մարմինների թվին կարելի է դասել նաև այսպես կոչված «հիբրիդային դատարանները»: Նրանք ունեն ազգային և միջազգային իրավունքի իրավական հիմք և բաղկացած են ազգային և միջազգային դատավորներից: Վերջիններս հիմնականում նշանակվում են ՄԱԿ-ի կողմից: Այդ հիբրիդային դատարանները հիմնականում տվյալ երկրում գործող դատական համակարգի մասն են կազմում: Այդպիսի հիբրիդային դատարանների օրինակներ են Արևելյան Թիմորի /2000/, Կոսովոյի /2000/, Իրաքի /2005/ միջազգային դատարանները:

Հարկ է նշել, որ գոյություն ունեն նաև հանցագործության դեմ պայքարի միջազգա-

յին կառույցներ: Դրանց թվին դասվում են Ինտերպոլը, Եվրոպոլը և Ամերիպոլը: Ինտերպոլը քրեական ոստիկանության միջազգային կազմակերպություն է, որի հիմնական խնդիրն է մասնակից երկրների ազգային իրավապահ մարմինների ջանքերը միավորել ընդհանուր հանցագործության դեմ պայքարում, իսկ Եվրոպոլը կորդինացնում է ահաբեկչության, զենքի ապօրինի առևտրի, թմրադեղերի առևտրի, թրաֆիքինգի, երեխաներին պոռնոգրաֆիայի մեջ ներգրավելու և փողերի վլացման դեմ պայքարը:

Միջազգային դատական կառույցների շարքում իր ուրույն դերն ունի Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը /ՄԻԵԴ/, որը ստեղծվեց 1959-ին Ֆրանսիայի Ստրասբուրգ քաղաքում՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի /այսուհետ՝ Կոնվենցիա/ հիման վրա: ՄԻԵԴ-ը կազմված է վերաքննիչ և բարձրագույն դատական ատյաններից: Գանգատարկման մարմինը դատարանի Մեծ պալատն է: Դատարանի իրավագործությունը տարածվում է Կոնվենցիան վավերացրած Եվրախորհրդի անդամ 47 պետությունների վրա: Յուրաքանչյուր երկիր ներկայացված է մեկ դատավորով, որին ընտրում է Եվրախորհրդարանի վեհաժողովը՝ անդամ պետության առաջադրած 3 թեկնածուների թվից: ՄԻԵԴ-ի իրավագործությունը հենվում է բացառապես Կոնվենցիայի և դրան կից 12 արձանագրությունների դրույթների վրա: Կոնվենցիայում ամրագրված են՝ կյանքի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը, արդար դատաքննության իրավունքը, կարծիքն ազատորեն արտահայտելու իրավունքը, խոշտանգումների արգելումը և այլն: Ինչ վերաբերում է աշխատանքային, բնակարանային և այլ սոցիալական իրավունքներին, ապա դրանք դուրս են գտնվում ՄԻԵԴ-ի իրավագործությունից: ՄԻԵԴ-ը չի քննում նաև Կոնվենցիայի մասնակից պետությունների ներպետական իրավունքի կիրառման և մեկնաբանման հետ կապված հարցերը:

ՄԻԵԴ-ն իրավասու է զանգատներ ընդունել ցանկացած անձից, հասարակական կազմակերպությունից կամ անձանց խմբից, եթե

ԼՂՀ դատական իշխանություն

նրանք պնդում են, որ Եվրոխորհրդի անդամ պետության կողմից դարձել են Կոնվենցիայում և դրան կից արձանագրություններում ամրագրված իրենց իրավունքների խախտման «գոհ»: Մասնավոր անձանց և կազմակերպությունների դեմ տրվող գանգատները չեն քննարկվում:

Գանգատների ընդունելության հիմնական պայմանների թվին են դասվում իրավական պաշտպանության ներպետական բոլոր միջոցների սպառումը, դիմելու ժամկետի /6 ամիս/ և գանգատի տրման կանոնների պահպանումը:

ՄԻԵԴ-ը տարածքային իրավագործություն ունի Եվրոխորհրդի անդամ պետությունների ինքնիշխանության ներքո գտնվող տարածքների սահմանների և այն տարածքների վրա, որոնց նկատմամբ պետությունն արդյունավետ կառավարման հնարավորություն ունի: Դա հնարավորություն է տալիս հստակորեն սահմանազատել ՄԻԵԴ-ի իրավագործության ներքո գտնվող աշխարհագրական տարածքը: Որպես կանոն, ՄԻԵԴ-ի իրավագործությունը տարածվում է տվյալ երկրի միջազգայնորեն ճանաչված սահմանների վրա, եթե նա չի հայտարարում, որ ինքն այն պետք է տարածի նաև այլ տարածքի վրա:

ՄԻԵԴ-ի իրավագործության աշխարհագրական սահմանների ճանաչման հարցը որոշում են իրենք՝ անդամ պետությունները: Օրինակ, 2002-ին Կոնվենցիային միանալիս, Հայաստանի Հանրապետությունը, քաղաքական նկատառումներից ելնելով, այդ հարցի հետ կապված Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի վերաբերյալ որևէ հայտարարություն չի արել: Եվ դա ճիշտ է, քանի որ Լեռնային Ղարաբաղը գտնվում է ՀՀ միջազգայնորեն ճանաչված սահմաններից դուրս: Դրանից հետևում է, որ Կոնվենցիան ԼՂՀ-ի նկատմամբ կիրառելի չէ: Դեռ ավելին, երբ Ադրբեյջանը 2002-ին նույնպես միացավ Կոնվենցիային, հատուկ նշեց, որ իր երկիրը չի կարող երաշխավորել Կոնվենցիայի դրույթների կիրառումը ՀՀ կողմից գրավյալ տարածքների նկատմամբ: Փաստորեն, ստեղծվել է մի այնպիսի անտրամաբանական վիճակ, որը ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նախագահի տեղակալ Վ. Հովհան-

նիսյանի բնորոշմամբ. «Ադրբեյջանի և Հայաստանի հակասությունների տիրույթում գտնվող ԼՂՀ-ի տարածքի վրա Կոնվենցիայի և Եվրոպական դատարանի իրավագործությունը չի տարածվում՝ զրկելով այդ չճանաչված հանրապետության քաղաքացիներին օգտվել Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիոն մարմինների պաշտպանությունից»:⁴

Չնայած Հայաստանը Կոնվենցիային միանալիս որևէ վերապահում չի արել ԼՂՀ տարածքի նկատմամբ, բայց դատարանը գործնական աշխատանքում անտեսեց Հայաստանի դիրքորոշումը և կոնկրետ գործերով քաղաքական շեշտադրումներ կատարեց: Այսպես, ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատը 2015թ. հունիսի 16-ին հրապարակեց երկու վճիռ՝ «Չիրագովն ընդդեմ Հայաստանի» և «Սարգսյանն ընդդեմ Ադրբեյջանի» գործերով, համապատասխանաբար ԼՂՀ Բերձորի /Լաչին/ շրջանից ազգությամբ քուրդ Չիրագովների ընտանիքի և Ադրբեյջանի վերահսկողության տակ գտնվող ԼՂՀ Շահումյանի շրջանի Գյուլիստան գյուղի Սարգսյանների ընտանիքի՝ իրենց տները վերադարձնելու և ունեցվածքի իրավունքները վերականգնելու կամ արդար փոխհատուցում ստանալու հարցերի վերաբերյալ:

Դատարանը բավարարել է կողմերի պահանջները և պարտավորեցրել է Հայաստանին և Ադրբեյջանին՝ հետամուտ լինել երկու ընտանիքների խախտված իրավունքների վերականգնման հարցում: Միաժամանակ, դատարանը ճանաչել է Հայաստանի իրավագործությունը Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ, փաստելով, որ Հայաստանը ԼՂՀ-ի նկատմամբ ունի քաղաքական, տնտեսական և ռազմական զգալի ազդեցություն, որի արդյունքում վերջինիս նկատմամբ «իրականացնում է արդյունավետ վերահսկողություն» և, հետևաբար, Հայաստանն է պատասխանատվություն կրում Արցախի տարածքում տեղի ունեցող իրավախախտումների համար: Մեր կարծիքով, դա սխալ մտացում էր, որովհետև Չիրագովն ունեցել է բոլոր միջոցները՝ ԼՂՀ դատական ատյաններում իր իրավունքները պաշտպանելու համար: Այս երկու դատական գործերի վճիռներից ոչ պակաս կարևոր էին Հայաստանը ներկայացնող դա-

տավոր, ներկայումս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի անդամ Ա.Գյուլումյանի և Պ.Ալբուկերկենի /Պորտուգալիա/ հատուկ կարծիքները:⁵ Ուշադրության արժանի է հատկապես վերջինիս նկատառումներն Արցախի անկախության պայքարի արդարացիության և Հայաստանի աջակցության հիմնավորվածության վերաբերյալ. «Որևէ ժամանակ, երբ երկրի բնակչության մի մասը ներկայացված չէ իր կառավարության կողմից, և բնակչության իրավունքները շարունակաբար խախտվում են, իր կառավարության կողմից զոհ դարձած բնակչությունը «որպես մի վերջին միջոց կարող է դիմել ապստամբության ընդդեմ բռնակալության և ճնշումների»՝ ըստ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի նախաբանի հզոր ձևակերպման»:

Դատավորը նաև ավելացրել է, որ երբ բռնությունը շարունակաբար ոտնահարում է իր կազմից դուրս եկած բնակչության իրավունքները, ապա մեկ այլ պետության համար օրինական է ռազմական գործողության ձեռնարկումը՝ ի նպաստ անջատված բնակչության, վերջինիս կողմից իր տարածքում վերահսկողություն հաստատելուց և իր անջատումը հռչակելուց հետո:⁶ Փառք ու պատիվ այդ դատավորին:

Կարծում ենք, միջազգային հանրությանը պետք է մտահոգի չճանաչված պետություններում բնակվող քաղաքացիների իրավիճակը և դրանից բխող անհրաժեշտ մեխանիզմներ մշակի՝ միջազգային կառույցներում իրենց օրինական շահերը պաշտպանելու համար:

Միջազգային դատարաններն էապես տարբերվում են միջազգային իրավարար /արբիտրաժային/ մարմիններից, որոնք ոչ թե միջպետական, այլ մասնավոր քաղաքացիական և առևտրական գործերով կառույցներ են, և նրանց որոշումները պարտադիր ուժ ունեն վիճող կողմերի համար, օրինակ, Ստոկհոլմի առևտրաարդյունաբերական պալատը, միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանը և այլն:

Կայացման բարդ և դժվարին ճանապարհ է անցել Անկախ պետությունների համագործակցության /ԱՊՀ/ Տնտեսական դատարանը: Այն ստեղծվեց 1992-ին՝ ԱՊՀ անդամ պե-

տությունների միջև ծագած տնտեսական վեճերը լուծելու նպատակով: Հայաստանն ԱՊՀ-ին միացավ 1993-ին, իսկ 2006-ին հայտարարեց ԱՊՀ Տնտեսական դատարանից դուրս գալու մասին, պատճառաբանելով, որ այդ կառույցն էական դեր չի խաղում համագործակցության երկրների տնտեսական կյանքում և տնտեսական խնդիրների կարգավորման հարցում:

Հայաստանը 2015-ի սկզբին դարձավ Եվրասիական տնտեսական միության /ԵՏՄ/ անդամ, որի չորս կառույցներից մեկն էլ ԵՏՄ Տնտեսական դատարանն է: Դատարանը քննում է Միության պայմանագրի հետ հնարավոր հակասություն ունեցող վեճերը և ապահովում է ԵՏՄ-ի մասին պայմանագրերի և այլ միջազգային պայմանագրերի կատարումը Միության անդամ պետությունների և մարմինների կողմից:

Ի դեպ, Հայաստանի ստորագրած միջազգային պայմանագրերը կարող են վիճարկվել ու չեղյալ համարվել ԵՏՄ Տնտեսական դատարանում: Իսկ դա նշանակում է, որ Հայաստանի Ազգային Ժողովը, որևէ օրենք վավերացնելուց կամ նախաձեռնելուց առաջ, պետք է հաշվի առնի ԵՏՄ-ի առջև ստանձնած պարտավորությունները:

Ի տարբերություն Եվրոպական դատարանի, որի վճիռների կատարումը վերահսկվում է Եվրախորհրդի կողմից, ԵՏՄ Տնտեսական դատարանի վճիռներն ունեն խորհրդատվական բնույթ:

ԵՏՄ տնտեսական դատարանը գործում է Բելառուսի մայրաքաղաք Մինսկում: ԵՏՄ յուրաքանչյուր պետությունից /Հայաստան, Բելառուս, Ղազախստան, Ռուսաստան, Ղրղզստան/ ներկայացված է երկու դատավոր:

Ներկա պայմաններում, միջազգային իրավունքի և պետությունների ազգային իրավունքի փոխներգործության գործընթացը լայն թափ է առնում և համակարգային բնույթ է կրում: Դրա նշանակությունը այնքան է աճում, որ շատ պետություններ այդ գործընթացին կարևորագույն դեր են հատկացնում և ամրագրում իրենց հիմնական օրենքներում:

Այսպես, ԼՂՀ Սահմանադրության բազմաթիվ հոդվածներ համահունչ են միջազգա-